

Chodakowska, Janina

Uniwersyteckie studia pedagogiczne

Rozprawy z Dziejów Oświaty 36, 151-172

1994

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JANINA CHODAKOWSKA

UNIWERSYTECKIE STUDIA PEDAGOGICZNE

Do czasu reformy uniwersyteckich wydziałów filozoficznych (humanistycznych i matematyczno-przyrodniczych) przeprowadzonej w 1925 r., dyscypliny pedagogiczne nie były wyodrębnionymi kierunkami studiów, jak np. filozofia, historia czy matematyka. Nie było też koncepcji studiów, chociaż w większości uniwersytetach prowadzono wykłady i ćwiczenia z pedagogiki ogólnej, dydaktyki ogólnej, metodyki przedmiotów nauczania, historii wychowania, psychologii ogólnej, higieny szkolnej z zakresem tematycznym na jaki pozwalały tworzące się dopiero warsztaty pracy naukowej i dydaktycznej. W uniwersytetach początkowo istniały tylko docentury; pierwszą Katedrę Pedagogiki otrzymał nowo powstały Uniwersytet Poznański, w 1919 r. Wolna Wszechnica Polska w 1922 r., Uniwersytet Jagielloński dopiero w 1925 r., a w roku następnym, tj. w 1926 Uniwersytet Warszawski.¹

Program studiów pedagogicznych wyłaniał się stopniowo wraz z powstaniem katedr i pod wpływem potrzeb szkolnictwa reformowanego w latach 1919-1932. Reforma programowa gimnazjów akcentująca ich zadania wychowawcze i zalecająca zmianę metod nauczania oraz postępujący ilościowy rozwój zakładów kształcenia nauczycieli, wymagały od kandydatów na nauczycieli gruntownej wiedzy pedagogicznej i wykształcenia specjalistów — nauczycieli przedmiotów pedagogicznych. Władze ministerialne odpowiednimi przepisami określały wymagania odnośnie przygotowania zawodowo-pedagogicznego: rozporządzenie Ministra WRiOP w sprawie egzaminu państwowego z dnia 1 listopada 1920 r. wprowadziło egzamin z przedmiotów pedagogicznych jako część egzaminu naukowego zaś w rozporządzeniu z dnia 9 października 1924 r. egzamin z pedagogiki został podniesiony do rangi egzaminu państwowego, który warunkował uzyskanie kwalifikacji nauczycielskich.² Uzyskanie owych kwalifi-

¹ A. Czubiński, *Dzieje Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919—1939* [w:] Z. Grot, *Dzieje Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1919—1969*, Poznań 1972; Z. Skubala-Tokarska, *Spoleczna rola Wolnej Wszechnicy Polskiej*, Warszawa 1968; R. Dutkowska, *Studium Pedagogiczne UJ (1921—1952)*, Przegląd Historyczno-Oświatowy 1968, nr 4; T. Manteufel, *Uniwersytet Warszawski w latach 1915/16—1934/35*, Warszawa 1936, s. 165.

² *Rozporządzenie Ministra WRiOP z dnia 1 listopada 1920 r. w sprawie egzaminu państwowego na nauczyciela szkoły średniej*, Dziennik Urzędowy MWRiOP 1924, nr 18.

kacji miały ułatwić przyszłym nauczycielom studia pedagogiczne. Dawały też zwolnienie z dwuletniej praktyki szkolnej (obowiązkowej wobec tych, którzy nie ukończyli studiów pedagogicznych) oraz z egzaminów: pisemnego i częściowo z ustnego — jeśli kandydat na nauczyciela wykazał się aktywnością i sumiennością w trakcie studiów i mógł to udokumentować odpowiednimi stopniami na zaświadczeniu.

Przed uniwersyteckimi wydziałami filozoficznymi stanęły zwiększone zadania kształcenia zawodowego i rozwijania badań pedagogicznych. Reforma wydziałów filozoficznych w 1925 r. otwierała takie możliwości przez uporządkowanie toku studiów i stworzenia bardziej dogodnych warunków rozwoju specjalizacji naukowych oraz odpowiednie określenie statusu absolwenta. Wprowadzono stopień naukowy magistra, który był równocześnie stopniem zawodowym zamykającym w uniwersytecie kształcenie ogólnoprzedmiotowe.

O stopień magistra na Wydziale Filozoficznym można było się ubiegać w jednej z 19-tu specjalności, wśród których była również pedagogika.³ Ustawa o ustroju szkolnictwa z dnia 11 marca 1932 r. utrzymała zasadę pedagogicznego kształcenia nauczycieli szkół średnich wzmacniając ją obowiązkiem odbycia praktyki rocznej i możliwością stosowania bardziej niż dotąd elastycznych form organizowania studiów pedagogicznych.⁴

Uniwersyteckie studia powstawały powoli i rozwijały się nierównomiernie przede wszystkim z braku dostatecznej liczby wyspecjalizowanych badaczy. W omawianym okresie tylko cztery uczelnie dopracowały się pełnego programu i sposobu jego realizacji (Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Poznański i Wolna Wszechnica Polska), pozostałe zaś, czyli Uniwersytet Lubelski (późniejszy KUL), Uniwersytet S. Batorego w Wilnie i Uniwersytet J. Kazimierza we Lwowie, nie miały w pełni zorganizowanych studiów tego typu. Celowe będzie zatem ograniczenie się do przedstawienia najlepiej wówczas funkcjonujących uniwersyteckich studiów pedagogicznych.

Odbudowujące się po 1918 r. uniwersytety nie miały sprecyzowanej koncepcji kształcenia pedagogicznego. Niektóre z nich, jak np. Uniwersytet Jagielloński i Warszawski opowiadały się za tworzeniem wzorem zagranicznych oddzielnych instytutów pedagogicznych (np. Instytut Pedagogiczny w Brukseli, Akademia Pedagogiczna w Petersburgu czy analogicznych w Lipsku i Genewie). Miały być one ośrodkami pedagogicznego kształcenia i badań naukowych. Jeszcze w 1913 r. projekt taki przedstawił warszawski badacz Jan W. Dawid, podczas pobytu w Krakowie, wzbudzając nim duże zainteresowanie w tamtejszym

³ *Rozporządzenie Ministra WRiOP z dnia 26 listopada 1925 r. w sprawie egzaminów magisterskich na wydziałach filozoficznych (humanistycznych i matematyczno-przyrodniczych)*, Dziennik Urzędowy MWRiOP 1925, nr 8.

⁴ Ustawa o ustroju szkolnictwa z dnia 11 marca 1932 r. Dz.U. Rz.P. 1932, nr 38; por.: M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917–1969. Podstawowe akty prawne*, Warszawa 1972.

środowisku uniwersyteckim, w tym szczególnie filozofia i psychologa Władysława Heinricha.⁵ Heinrich w latach 1917–1918 zabiegał o urzeczywistnienie projektu w Krakowie, ale bez powodzenia. Najprawdopodobniej władze ministerialne miały zamiar utworzenia podobnego instytutu w Warszawie i nie wykluczone, iż myślano już wówczas o rozwijaniu także w uniwersytetach studiów tego typu.⁶

Pomysł J. Dawida zapewne inspirował reformę studiów pedagogicznych w Towarzystwie Kursów Naukowych i projekty studiów pedagogicznych na Uniwersytecie Warszawskim. Wskazywać by na to mogło przekształcenie studium pedagogicznego TKN w Instytut, któremu nadano status wyższej szkoły zawodowej przy Wydziale Humanistycznym.⁷ Przypomnijmy, iż J. Dawid był przez długie lata zawodowo związany z TKN i jego projekt musiał być znany w tym środowisku.

W podobnym kierunku zmierzał polonizujący się Uniwersytet Warszawski, który szukał wzorów dla zorganizowania studiów pedagogicznych. Wyłoniona w tym celu w 1917 r. Komisja Dydaktyczna z inicjatywy ówczesnego dziekana Wydziału Filozoficznego Jana Łukaszewicza, wypowiedziała się za skupieniem nauk pedagogicznych i kształcenia pedagogicznego w oddzielnym, państwowym Instytucie, który byłby placówką samodzielną ale pozostającą w ścisłym związku z Wydziałem Filozoficznym poprzez swoich delegatów.⁸

Ogromne braki w wykształceniu polskich nauczycieli szkół średnich Królestwa przyczyniły się do przyspieszenia decyzji o powołaniu Instytutu w Warszawie. Do jego utworzenia doszło już 14 lipca 1918 r.⁹ Pośpiech towarzyszący powstaniu Instytutu uwidocznił się w jego bardzo ogólnych założeniach organizacyjno-prawnych co można by tłumaczyć nieuporządkowanymi jeszcze przepisami o szkolnictwie, brakiem wypracowanej do końca koncepcji studium

⁵ *Polski Instytut Pedagogiczny*, „Ruch Pedagogiczny” 1913, nr 4; R. Dutkowska, *Studium Pedagogiczne...*, *op. cit.*

⁶ Taki argument padł na zjeździe przedstawicieli szkół wyższych zorganizowanym przez władze ministerialne w Warszawie dnia 3 lipca 1919 r. poświęconym m.in. sprawom organizacji studiów pedagogicznych w uniwersytetach. Wypowiedziano się wówczas za tym, aby studia te były organizowane zarówno w uniwersytetach jak i poza nimi, P.S. (P. Sosnowski), *Państwowy Instytut Pedagogiczny (sprawozdanie)*, „Przegląd Pedagogiczny” 1923, z. 1.

⁷ *TKN – sprawozdanie z działalności Wydziału Humanistycznego 1905–1916*, Warszawa 1916, por. też: Z. Skubała-Tokarska, *op. cit.*, J. Miąso, *Uniwersytecka tradycja kształcenia nauczycieli*, „Rozprawy z dziejów oświaty”, 1985, t. 30.

⁸ Przeciwno wydziałaniu z uniwersytetu kształcenia pedagogicznego występował T. Kotarbiński na zjeździe nauki polskiej w 1920 r. w referacie: *Czy wydziały filozoficzne mają być wydziałami nauczycielskimi?* „Nauka Polska”, 1920, t. III; *Państwowy Instytut Pedagogiczny w Warszawie i jego działalność do dnia 1.07.1921*, „Przegląd Akademicki”, 1921, nr 4; por. też: P.S. (Sosnowski), *Państwowy...*, *op. cit.*

⁹ Dodatkowo sprzyjającą okolicznością powstania tej placówki w Warszawie było to, iż J. Łukasiewicz pełnił wówczas funkcję szefa ministerialnej Sekcji Nauki i Szkolnictwa Wyższego, P. Sosnowski, *op. cit.*

tego typu oraz trudną sytuacją finansową państwa. Paragraf 1 statutu postanawiał, iż zadaniem Instytutu jest kształcenie nauczycieli szkół średnich i seminariów nauczycielskich oraz prowadzenie badań naukowych w dziedzinie pedagogiki.¹⁰ Jednakże dla organizacji badań naukowych statut nie przewidywał katedr ani etatowego zatrudniania pracowników. Tworzący się zespół wykładowców nie mógł liczyć na stabilizację zawodową i materialną.

Zarządzanie Instytutem zostało rozwiązane zgodnie z sugestią Komisji Dydaktycznej Wydziału Filozoficznego. W zarządzie Instytutu zasiadali: przedstawiciele Wydziału Filozoficznego i Instytutu. Instytutem kierował dyrektor mianowany przez ministra WRiOP – przy pomocy Rady Instytutu w składzie: przewodniczący (został nim Paweł Sosnowski jako dyrektor Instytutu), dwaj delegaci z UW (Jan Sosnowski – od 1919 r. zastąpił go Waclaw Sierpiński i Stanisław Szober), przedstawiciel nauczycieli szkół średnich (Ziemowit Arlitewicz) i seminariów nauczycielskich (Stanisław Dobrowolski) oraz dwaj przedstawiciele grona wykładowców Instytutu, Lucjan Zarzecki (zastąpiony najpierw przez Stefana Straszewicza, potem przez Józefę Joteyko) oraz Rudolf Szerokowski.¹¹

Słuchaczami Instytutu mogli być studenci Wydziału Filozoficznego UW po drugim roku studiów (jako hispanicy) oraz absolwenci uniwersytetu, po zdaniu egzaminów końcowych zwanych naukowymi. Ponadto statut przewidywał również kategorię wolnych słuchaczy – jednakże w praktyce zadania edukacyjne Instytutu zostały znacznie rozszerzone.¹²

Dla opracowania programu studiów pedagogicznych powołana została w 1919 r. Komisja Pedagogiczna złożona z wykładowców uczelni: P. Sosnowskiego, J. Joteyko i Marii Grzegorzewskiej, Tadeusza Jaroszyńskiego, Bogdana Nawroczyńskiego.¹³ Komisja przygotowała dwuletnie programy kształcenia zawodowo-pedagogicznego i nauczycieli przedmiotów pedagogicznych. Programy te cechowały się siłą podbudową nauk psychologicznych i filozoficzno-historyczno-pedagogicznych, co miało ułatwić nauczycielom także możliwość dalszego samodzielnego doksztalcania się.

Dwuletni program zawodowo-pedagogiczny przewidywał wykłady i ćwiczenia z następujących przedmiotów: psychologii ogólnej i pedagogicznej (łącznie

¹⁰ P.S. (S o s n o w s k i), *Państwowy...*, *op. cit.*

¹¹ *Op. cit.*

¹² Działalność Instytutu wykroczyła poza zadania nakreślone w statucie. Od 1918 r. spełniał on częściowo zadania dydaktyczne Wydziału Filozoficznego przez uruchomienie 3-letnich kursów naukowo-przedmiotowych z polonistyki, matematyki i geografii. Były one przeznaczone dla czynnych nauczycieli szkół średnich, pragnących uzupełnić wykształcenie uniwersyteckie. Ukończenie kursów wraz z egzaminami przed Komisją Egzaminacyjną dawało słuchaczom te same uprawnienia co absolwentom Wydziału Filozoficznego, po zdaniu egzaminu naukowego. P.S. (S o s n o w s k i), *Państwowy...*, *op. cit.*

¹³ *Op. cit.*

14 godz. tygodniowo), prowadziła je J. Joteyko wraz z M. Grzegorzewską (ćwiczenia), która specjalizowała się w pedagogice dzieci anormalnych, logiki i historii filozofii (5 godz. tygodniowo), które wykładał Tadeusz Kotarbiński; historii wychowania (6 godz. tygodniowo wraz z ćwiczeniami) prowadził je historyk filozofii Wiktor Wąsik, pedagogiki ogólnej (4 godz. tygodniowo) wykładowcą był Lucjan Zarzecki, dydaktyki ogólnej – B. Nawroczyński, higieny szkolnej i wychowania fizycznego – T. Jaroszyński, metodyki nauczania i czytania i pisanie – Marian Falski (w wymiarze 2 godz. tygodniowo). W ciągu jednego semestru odbywały się zajęcia z metodyki elementów przyrodoznawstwa (Maksymilian Heilpern), metodyki elementarnego rachunku (L. Zarzecki) po 2 godz. tygodniowo oraz wykłady z organizacji szkolnictwa (Józef Bojasiński). Program ten został wprowadzony w życie w roku szkolnym 1919/20.

Program wykładów i ćwiczeń dla nauczycieli przedmiotów pedagogicznych wzbogacony został dodatkowo o seminaria i nowe dyscypliny, jak: psychologia i pedagogika dziecka anormalnego – wykłady prowadziła M. Grzegorzewska (2 godz. tyg. w ciągu semestru), logikę wraz z metodologią i seminarium (łącznie 5 godz. tygodniowo przez rok), zajęcia prowadził logik, Alfred Tarski, późniejszy profesor Uniwersytetu Kalifornijskiego, historię filozofii (6 godz. tygodniowo przez dwa lata) ujęto jako wstęp do historii wychowania; wykładał ją Ignacy Myślicki, historię wychowania wraz z seminarium (8 godz. tygodniowo również przez dwa lata) prowadził W. Wąsik. Nowym przedmiotem była również metodyka nauczania elementarnego, na którą przeznaczono łącznie 11 godz. tygodniowo w ciągu dwóch lat. Program uwzględniał zajęcia z estetyki wymowy (3 godz. tygodniowo w ciągu dwóch lat), które prowadził aktor a zarazem krytyk literacki i teatralny – Józef Kotarbiński. Tę część zajęć praktycznych program zamykał hispanicjami w szkole (10 godz. tygodniowo w ciągu dwóch semestrów).¹⁴

Wbrew założeniom statutu społeczność studencką Instytutu stanowili wyłącznie czynni nauczyciele szkół średnich, pragnący uzupełnić kwalifikacje. Przerwy w pracy Uniwersytetu Warszawskiego spowodowane rekrutacją studentów do wojska, uniemożliwiały systematyczny dopływ absolwentów i stacjonarnych słuchaczy. Aby zachęcić nauczycieli do specjalizowania się w przedmiotach pedagogicznych, władze ministerialne wprowadziły system stypendiów w formie płatnych urlopów – skorzystało z niego ogółem 64 nauczycieli – studentów. Dobry poziom kształcenia zapewniał zespół wykładowców. Wywodzili się oni przeważnie z innych uczelni, chociaż np. B. Nawroczyński nie był pracownikiem uniwersytetu – doświadczenie pedagogiczne zdobywał w praktyce jako nauczyciel szkół średnich (w latach 1910, 1911, 1913), w pracy redakcyjnej czasopism pedagogicznych i w Wydziale Programowym MWRiOP (w latach 1918–1924). Rozpoczynając wykłady w Instytucie miał już interesujący pisarski dorobek

¹⁴ *Op. cit.*

pedagogiczny: rozprawę o Bronisławie Trentowskim (1919 r.), współdziałał w tworzeniu programu dla szkół średnich (1919 r.) oraz nieco później książkę „Uczeń i klasa” (1924), która otworzyła mu drogę do kariery uniwersyteckiej.¹⁵ Mimo iż Instytut nie miał możliwości zatrudnienia etatowego (profesorem kontraktowym była tylko J. Joteyko) stopniowo były organizowane warsztaty pracy naukowej i dydaktycznej. Bardzo skutecznie zmierzała ku temu J. Joteyko, z wykształcenia medycza, wywodząca się ze szkoły brukselskiej. Ambicją tej niezwykle uczonej dodajmy — jednej z niewielu kobiet pracujących wówczas w nauce — było dążenie do stworzenia prężnego ośrodka badań psychologicznych i pedagogicznych w Polsce. Zadanie to ułatwiała jej bogata aparatura naukowa, którą sprowadziła z Brukseli do Instytutu. Opracowany przez nią program badań psychologicznych, oparty został na najbardziej aktualnych osiągnięciach z tej dziedziny. Ułatwił jej to osobisty ścisły kontakt z wieloma wybitnymi przedstawicielami psychologii za granicą. Program swój opublikowała w 1924 r. w „Roczniku Pedagogicznym” po to, aby ułatwić studentom organizację pracy oraz ukazać uczelniom kierunek obranej przez siebie koncepcji kształcenia i badań.¹⁶ B. Nawroczyński, wykazujący się dużym doświadczeniem pedagogicznym rozwijał badania nt. objawów życia społecznego w klasie; K. Czerwiński z kolei zorganizował dla celów dydaktycznych pracownię biologiczną.¹⁷

Warszawski Instytut Pedagogiczny nie zdążył się w pełni zorganizować, bowiem już w 1925 r. zapadła decyzja władz ministerialnych o jego likwidacji.¹⁸ O losie Instytutu przesądziła zła kondycja finansowa państwa, zmuszająca do rewizji wielu decyzji. Jedną z nich było przyjęcie zasady integracji sił naukowych i materialnych, w myśl której powierzono Uniwersytetowi Warszawskiemu zadania zorganizowania studiów pedagogicznych.

Obowiązki zlikwidowanego Instytutu przejęły stopniowo organizowane katedry nauk pedagogicznych i psychologicznych ulokowane na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Pierwszą z nich była Katedra Pedagogiki wraz z Seminarium Pedagogiki i Organizacji Szkolnictwa powstała w 1926 r. — powierzono ją Bogdanowi Nawroczyńskiemu. Równocześnie utworzono Katedrę Historii Wychowania, dla której jednak nie zdołano pozyskać odpowiedniej siły profesorskiej i w rezultacie pozostała wakująca do 1939 r.

¹⁵ Bogdan Nawroczyński, *Dzieła wybrane*, wybór A. Mońka-Stanikowa, t. I, Warszawa 1987; J. Hulewicz, *Bogdan Nawroczyński (1882–1974)*, PBS 1977, z. 95; J. Koziołek, *Bogdan Nawroczyński (1882–1974)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 1978, nr 3.

¹⁶ O. Lipkowski, *Józefa Joteyko. Życie i działalność*, Warszawa 1968; M. Grzegorzewska, *Józefa Joteyko*, Warszawa 1928, s. 9.

¹⁷ P. S. (Sosnowski), *op. cit.*

¹⁸ Rozporządzenie ministra WRiOP z dnia 25.IX.1925 r. w sprawie zniesienia Państwowego Instytutu Pedagogicznego w Warszawie, Dziennik Urzędowy MWRiOP 1926, nr 12.

Zdaniem Tadeusza Kotarbińskiego owo zaniedbanie władz ministerialnych poważnie zubożyło humanistyczne kształcenie przyszłych nauczycieli.¹⁹

W latach 1927–1928 doszło do powołania kolejnej bardzo ważnej Katedry Psychologii Wychowania. Otrzymał ją Stefan Baley, filozof i wieloletni nauczyciel gimnazjalny, doświadczony lekarz psychiatra. Podwójne wykształcenie teoretyczne i praktyka, dawały mu szczególne przygotowanie do badań tego typu.²⁰ Katedra Psychologii Wychowania miała oparcie w istniejącej od 1919 r. Katedrze Psychologii Ogólnej rozwijającej się pod kierunkiem Władysława Witwickiego.²¹ Zatem w Uniwersytecie Warszawskim powstały sprzyjające warunki do stworzenia prężnego środowiska nauk pedagogicznych i psychologicznych, sięgającego korzeniami lwowskiej szkoły Kazimierza Twardowskiego. Wszyscy kierownicy katedr byli jego uczniami.

Program studium pedagogicznego opracowany został przez Komisję Pedagogiczną Rady Wydziału Humanistycznego i przyjęty jej uchwałą dnia 26 czerwca 1928 r.²² Komisja nie zdecydowała się na tworzenie odrębnego studium pedagogicznego, lecz na zorganizowanie kursu pedagogicznego potocznie zwanego studium, przygotowującego absolwentów do egzaminu państwowego.

Roczny program nauczania obejmował wykłady i ćwiczenia z pedagogiki i dydaktyki ogólnej, dydaktyki głównych przedmiotów nauczania, organizacji szkolnictwa, psychologii ogólnej, psychologii wychowawczej, historii wychowania i higieny szkolnej. Program ten uzupełniony był tzw. częścią praktyczną, na którą składały się następujące przedmioty: wychowanie fizyczne, ćwiczenia w dykcji i wymowie (nieobowiązkowe) oraz ćwiczenia w szkole. Prawie wszystkie przedmioty wchodziły w skład egzaminu państwowego. Słowem studia te powstawały jako „czysto zawodowe”.

Na poszczególne przedmioty przypadało po 3 godziny wykładów i 2 godziny ćwiczeń tygodniowo z wyjątkiem dydaktyki ogólnej i higieny szkolnej, na które przewidziano po godzinie wykładu i po 2 godziny ćwiczeń. Na zajęcia praktyczne w szkole przeznaczono od 4 do 6 godzin tygodniowo w ciągu trymestru. Obejmowały one tylko absolwentów uniwersytetu. Na studia pedagogiczne

¹⁹ „W tym ośrodku rozgałęzionych potężnie prac nauczycielskich – pisał T. Kotarbiński – nie udało się dotąd obsadzić Katedry Historii Wychowania i Doktryn Pedagogicznych... Miłośnicy dobrych aforyzmów twierdzą z tego powodu, że dlatego państwo wydaje tak dużo na doksztalcanie nauczycieli ponieważ tak mało wydaje na normalne tych nauczycieli wykształcenie”. T. K o t a r b i ń s k i, *Niekompletna humanistyka*, „Racjonalista” 1932, nr 1, podają za: B. Ł u g o w s k i, E. R u d z i ń s k i, *Polska lewica społeczna wobec oświaty w latach 1919–1939*, Warszawa 1960.

²⁰ J. P i e t e r, *Historia psychologii*, Warszawa 1972; W. G a ń k o, *W piętnastą rocznicę śmierci profesora Stefana Baleya*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 1968, nr 3.

²¹ J. P i e t e r, *op. cit.*, T. R z e p a, *Psychologia Władysława Witwickiego*, Poznań 1979.

²² B. N a w r o c z y ń s k i, *Komisja Egzaminów Państwowych na Nauczycieli Szkół Średnich i Studium Pedagogiczne Uniwersytetu Warszawskiego (1927–1939)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1968, nr 4; *Sprawozdanie z działalności Wydziału Humanistycznego...*, *op. cit.*

przyjmowano przede wszystkich dyplomantów (późniejszych magistrów), ale jak wspominał B. Nawroczyński nie był on przeciwny temu, aby studenci wcześniejszych lat słuchali wykładów i zaliczali je wraz z ćwiczeniami.²³ Należało jednakże przedstawić zaświadczenie o złożonym egzaminie z zarysu historii filozofii, psychologii ogólnej, logiki i metodologii ogólnej wraz z systematycznym przeglądem najważniejszych pojęć filozoficznych. Osoby, które nie miały takiego przygotowania były obligowane do zaliczenia tych przedmiotów w ciągu trymestru.

Liczba miejsc na studia była ograniczona początkowo do 100 osób, ale w praktyce dochodziła do 230; na studia te zgłaszali się również absolwenci innych uczelni warszawskich zabiegających o kwalifikacje nauczycielskie, jak: Akademii Sztuk Pięknych, Konserwatorium Muzycznego, Instytutu Wychowania Fizycznego, Instytutu Robót Ręcznych. Część słuchaczy zamierzała się specjalizować w naukach pedagogicznych i psychologicznych jako nauczyciele przedmiotu. W pierwszych dwóch latach program nie był jeszcze odpowiednio zróżnicowany, stosowano jedynie łagodniejsze kryteria ocen wobec tych, którzy obierali tzw. kurs zawodowy przygotowujący do egzaminu państwowego. Na przykład program psychologii wychowawczej poprzedzony być musiał zaliczeniem z psychologii ogólnej. Zajęcia te prowadził W. Witwicki, który wymagał przed przystąpieniem do ćwiczeń zaliczenia kolokwium ze swoich wykładów. Witwicki dzielił ćwiczenia na niższe i dla zaawansowanych – wyższe. Program ćwiczeń dla grup niższych sprowadzał się do zaliczenia 28 zadań eksperymentalnych; z kolei grupy wyższe – przygotowywały referaty z najnowszej literatury. Raz w tygodniu odbywały się dwugodzinne posiedzenia ogólne z udziałem wszystkich studentów Zakładu poświęcone dyskusjom nad referatami.²⁴

Z kolei zajęcia z psychologii wychowawczej, obejmowały początkowo 3-godzinny wykład oraz 2-godzinne ćwiczenia tygodniowo. Ćwiczenia poświęcone były metodyce badań psychologicznych, zapoznawaniu studentów z głównymi przyrządami służącymi do demonstracji (eksperymentów). Od 1928 r. S. Baley zorganizował seminarium oraz podobnie jak Witwicki zróżnicował ćwiczenia na niższe i wyższe a ponadto wprowadził 2-godzinne ćwiczenia indywidualne (raz w tygodniu), polegające na przerabianiu określonych zadań w małych grupach przeważnie trzyosobowych. Baley opracował oddzielny program dla specjalizujących się w dyscyplinach psychologicznych i pedagogicznych oraz nieco węższy dla kandydatów na nauczycieli. Pierwsi z nich odbywali ćwiczenia typu niższego i wyższego (każde z nich w ciągu semestru) i nieco węższy program ćwiczeń indywidualnych przerabiany w większych grupach, bo 6–9-cio osobowych w wymiarze 6 godzin co dwa tygodnie. Jednocześnie wprowadzono

²³ B. Nawroczyński, *op. cit.*

²⁴ *Dziesięciolecie Zakładu Psychologii Wychowania Uniwersytetu J. Półsudskiego w Warszawie 1929–1938*, Warszawa 1938; por. też A. Nowicki, *Nauczyciele*, Lublin 1981.

kryteria przyjęć na te ćwiczenia – wymagano zaliczonego proseminarium z pedagogiki. Studenci wykonywali również eksperymenty na przyrządach. Każdy eksperyment wymagał interpretacji z wykorzystaniem literatury fachowej w tym obcojęzycznej (głównie niemieckiej i angielskiej). Dla kandydatów na nauczycieli tematyka ćwiczeń (2 godz. tygodniowo) obejmowała: problemy pamięci, uwagi, inteligencji, uczenia się, zmęczenia, zasad statystyki, metody testów wiadomości, arkuszy obserwacyjnych i poradnictwa szkolnego. Chodziło o to, aby zapoznać słuchaczy z głównymi zagadnieniami metodycznymi i problemami z jakimi może się zetknąć nauczyciel w szkole. Warunkiem zaliczenia ćwiczeń było kolokwium z wykładów i ćwiczeń, obowiązywała również znajomość podręcznika S. Baley „Zarys psychologii w związku z rozwojem psychiki dziecka”.²⁵

Kierujący Seminarium Pedagogiki i Organizacji Szkolnictwa B. Nawroczyński prowadził wykłady i ćwiczenia z pedagogiki ogólnej i dydaktyki ogólnej. Poza wykładami, obowiązywały wszystkich studiujących nauki pedagogiczne, ćwiczenia praktyczne. Nawroczyński prowadził dwa rodzaje proseminariów: godzinne dla kandydatów na nauczycieli przedmiotów oraz dwugodzinne – dla przyszłych specjalistów – magistrów pedagogiki; te ostatnie były wstępem do seminarium prowadzonego w wymiarze 2 godzin tygodniowo i wymagały zaliczenia. Na proseminariach studenci przeważnie czytali oryginalne teksty klasyków pedagogiki, które były podstawą dyskusji, bądź charakteryzowali przedstawicieli wybranych kierunków pedagogicznych. Słuchacze kolejno przygotowywali cotygodniowe sprawozdania z owych dyskusji i zajęć.²⁶ Była to skuteczna metoda zmuszająca studentów do refleksji nad omawianym zagadnieniem.

Począwszy od lat 1932/33 wykłady i ćwiczenia z pedagogiki ogólnej prowadził również Bogdan Suchodolski, docent historii literatury polskiej, nauczyciel w gimnazjum E. Plater-Zyberkówny w Warszawie.²⁷

Po 1932 r. kiedy władze ministerialne wprowadziły obowiązek rocznych praktyk szkolnych B. Nawroczyński w porozumieniu z Kuratorium Okręgu Szkolnego ułatwiał słuchaczom odbywanie takiej praktyki, co z kolei przyspieszało ich start zawodowy.

Wykłady z historii wychowania zostały zorganizowane dopiero w roku szkolnym 1930/31. Prowadziła je Hanna Pohoska, uczennica Marcellego Handesmana, nauczycielka historii i popularyzatorka historii Polski. Podobnie jak B. Nawroczyński pracowała przez pewien czas jako instruktorka Wydziału Programowego MWRiOP, gdzie zajmowała się zagadnieniem wychowania obywa-

²⁵ *Op. cit.* Wymagania egzaminacyjne oraz podręczniki dla nauczycieli szkół średnich, Warszawa 1931, *Spis wykładów Uniwersytetu Warszawskiego za lata 1928/29, 1930/31.*

²⁶ *Spis wykładów Uniwersytetu Warszawskiego za lata 1932/33, Warszawa 1932.*

²⁷ *Op. cit.*, B. Suchodolski, *Asystenta nie widziałem*, „Student” 1979, nr 11.

telskiego. Swoje doświadczenia w nauczaniu historii zawarła w „Dydaktyce Historii” (1928 r.) i w podręcznikach do historii dla szkół średnich.²⁸ Usamodzielenie się naukowe w 1934 r. umożliwiło jej zorganizowanie seminarium z historii wychowania (w wymiarze 2 godz. tygodniowo), otwierające z kolei przyszłym nauczycielom możliwość specjalizowania się w tej dyscyplinie. Wykłady z metodyki nauczania z historii wychowania były uzupełnione praktykami w seminarium nauczycielskim. Na podstawie dotychczasowych badań trudno ustalić, dla których innych przedmiotów nauczania prowadzone były wykłady i ćwiczenia metodyczne. Natomiast wykłady z higieny szkolnej (w wymiarze 1 godz. tygodniowo) i ćwiczenia (2 godz. tygodniowo) niezmiennie prowadził profesor higieny, współtwórca medycyny społecznej, Marcin Kacprzak.

Reasumując, w Uniwersytecie Warszawskim kształcenie pedagogiczne zostało zorganizowane przy Katedrze Pedagogiki i Organizacji Szkolnictwa w formie kursu zwanego potocznie studium. Początkowo kształcenie to ograniczone było do zawodowego, jednakże w krótkim czasie zostało rozszerzone o specjalistyczne, pozwalające uzyskać magisterium nauk pedagogicznych i psychologicznych. Można stwierdzić, że ta forma organizacyjno-programowa była akceptowana przez naukowe środowisko uniwersyteckie, bowiem nie proponowano nowych rozwiązań nawiązujących do pozauniwersyteckiego wzoru kształcenia nauczycieli.

Z kolei Uniwersytet Jagielloński w następstwie niezrealizowanego projektu Instytutu Pedagogicznego zabiegał o utworzenie przy Wydziale Filozoficznym, Studium Pedagogicznego, jako załączka przyszłej samodzielnej placówki. Była to na terenie uniwersytetu sprawdzona forma organizacyjna — w jej ramach pomyślnie rozwijały się nauki rolnicze i farmacja (pierwsze z nich w 1921 r. „dorobiły” się Wydziału). Inicjatorem powołania Studium Pedagogicznego był wspomniany już W. Heinrich, on też doprowadził do jego uruchomienia dnia 6 października 1921 r.²⁹

Studium zaprojektowane zostało jako oddział Wydziału Filozoficznego o określonym zakresie samorządności. Było ono kierowane przez dyrektora, którym został W. Heinrich i współpracującą z nim komisją (wybieraną spośród członków Rady Wydziału). Komisja była ciałem inspirującym i wnioskodawczym we wszystkich sprawach organizacyjno-programowych.³⁰

Statut określał dwojaki zadania Studium: kształcenie zawodowo-pedagogiczne kandydatów na nauczycieli szkół średnich i seminariów nauczycielskich

²⁸ S. Konarski, *Pohoska Anna Ewa (1895–1953)*, PSB 1982, z. 113; *Spis wykładów Uniwersytetu Warszawskiego za lata 1934/35*, Warszawa 1934.

²⁹ Arch. UJ S.II893, *Pismo Senatu UJ do profesorów Uniwersytetu w sprawie otwarcia Studium Pedagogicznego*.

³⁰ *Statut Studium Pedagogicznego UJ*, Dziennik Urzędowy MWRiOP, 1922, nr 26.

oraz rozwijanie badań naukowych, chociaż nie zapowiadał tworzenia katedr. Podobnie jak w Uniwersytecie Warszawskim nauka w Studium trwała rok a przyjmowani byli studenci po III-cim roku, którzy zaliczyli psychologię ogólną i proseminarium lub seminarium z metodyki nauczania wybranego przedmiotu. Jednakże pierwszeństwo zapisu przysługiwało absolwentom (po egzaminie naukowym lub magisterskim).

Studium Pedagogiczne pojawia się w Spisie wykładów UJ od roku szkolnego 1923/24. Do tego czasu wykłady i ćwiczenia z pedagogiki wraz z konwersatorium w wymiarze po 2 godziny tygodniowo odbywały się na Wydziale Filozoficznym. Kontynuował je od 1884 r. Leon Kulczyński, pierwszy docent pedagogiki w polskich uniwersytetach. W. Heinrich wykładał psychologię ogólną wraz z ćwiczeniami w Pracowni Psychologii Eksperymentalnej istniejącej od 1903 r. Wykłady z historii wychowania (3 godz. tygodniowo) i ćwiczenia (2 godz. tygodniowo) prowadził jeszcze do 1919 r. Antoni Karbowski. Po jego śmierci przejął je Stanisław Kot kierujący Katedrą Historii Kultury na Wydziale Filozoficznym. Wyróżniał się on nowym sposobem ujmowania dziejów oświaty jako integralnej części kultury. Pod tym kątem badał dzieje myśli pedagogicznej i organizacji szkolnictwa. Jego podręcznik „Historia wychowania” opracowany dla celów dydaktycznych dla seminariów nauczycielskich, był pierwszą syntezą dziejów oświaty pokazaną na tle rozwoju kultury. Książka ta uzupełniona wyborem „Źródeł do historii wychowania”, była zalecaną lekturą do egzaminu państwowego i „najcenniejszym darem jaki profesor ofiarował rzeszom polskich nauczycieli”.³¹

Program Studium Pedagogicznego w pierwszym roku pracy podporządkowany był zawodowo-pedagogicznemu kształceniu. W wymiarze 5 godzin tygodniowo organizowane były wykłady i ćwiczenia z psychologii pedagogicznej (wychowawczej) przez przysposabiającego się do tej specjalności asystenta W. Heinricha, Władysława Woeflego, z higieny szkolnej (3 godz.) wykłady prowadził Tomasz Janiszewski i w analogicznym wymiarze wykłady i ćwiczenia z wychowania fizycznego — Zygmunt Wyrobek. Wykłady i zajęcia praktyczne z metodyki nauczania poszczególnych przedmiotów, powierzono głównie doświadczonym nauczycielom szkół średnich.³²

Lata 1925—1928 sprzyjały organizacyjnemu wzmocnieniu Studium i rozwinięciu programu studiów pedagogicznych. Po wielu latach starań powstaje

³¹ K. Mrozowska, *Twórcy historii wychowania jako dyscypliny naukowej*, „Rozprawy z dziejów oświaty” 1989, t. XXXII.

³² Metodyka wybranych przedmiotów obejmowała: j. polski i literaturę polską (Michał Janik), języki starożytne (Karol Stach), język francuski (Władysław Folkierski), język niemiecki (Juliusz Ippold), matematyki (Włodzimierz Stożek), fizyki (Mieczysław Jeżewski), historii (Adam Kłodziński), geografii (Jerzy Smoleński), przyrody (Jan Momot), Arch. UJ SP11, *Programy wykładów 1921—1950; Pismo dyrektora W. Heinricha do władz ministerialnych z dnia 21 listopada 1921.*

w 1925 r. Katedra Pedagogiki Ogólnej. Otrzymuje ją asystent W. Heinricha Zygmunt Mysłakowski, były nauczyciel szkół średnich, seminarium nauczycielskiego i wykładowca pedagogiki na KUL (w 1921 r.), oryginalny badacz ujmujący zagadnienia wychowawcze na podłożu społecznym. Jego badania znajdowały odbicie w wykładach — szły w trzech kierunkach: zainteresowania, jako podstawa procesów dydaktycznych (co znalazło wyraz także w książce „Nauczanie żywe a podręcznik szkolny” wydanej w 1936 r.), rozwój osobowości na tle procesów społecznych oraz środowisko jako grupa społeczna o znaczeniu wychowawczym. Jako pierwszy rozwijał badania nad dzieckiem trudnym i zainicjował wraz z lekarzami poradnię leczniczo-wychowawczą dla dzieci tego typu.³³ Od roku szkolnego 1924/25 Mysłakowski rozpoczął wykłady (5 godz. tygodniowo) z pedagogiki ogólnej i ćwiczenia (2 godz. tygodniowo), które zorganizował na dwóch poziomach: niższym i wyższym, a od roku szkolnego 1929/30 wprowadził w ich miejsce seminarium i proseminarium pedagogiczne w tym samym wymiarze godzin. Jednocześnie rozpoczął zajęcia z metodyki nauczania przedmiotów pedagogicznych.

Wykłady z psychologii pedagogicznej, po śmierci W. Woefla prowadził W. Heinrich. Z chwilą utworzenia Katedry Psychologii Wychowawczej w 1928 r. zajęcia te przejął Stefan Szuman. Podobnie jak S. Baley, S. Szuman był lekarzem o wykształceniu humanistycznym; studia te odbył w Genewie i Wiedniu, zakończone rozprawą habilitacyjną „Badania nad rozwojem spostrzegania i reprodukcji prostych kształtów przez dziecko”. Przewód habilitacyjny został przeprowadzony w 1927 r. w Uniwersytecie Poznańskim. Zakres zainteresowań badawczych Szumana był bardzo szeroki; jego prace wyrosły z zainteresowań przyrodniczych, humanistycznych i artystycznych — nazywano go często człowiekiem Renesansu.³⁴ Jego fascynacja sztuką (świetnie rysował, pisał wiersze jako Łukasz Flis, grał na skrzypcach i fortepianie, należał do ówczesnej bohemy krakowskiej) połączona była z zagadnieniami wychowania estetycznego. Inny krąg zainteresowań Szumana to problemy inteligencji, zdolności, psychologii wczesnego dzieciństwa oraz psychologii sztuki. Ścisłe współpracował z ośrodkami warszawskim i poznańskim. Zainteresowania naukowe Szumana znaj-

³³ Arch. UJ — *Teczka personalna Zygmunta Mysłakowskiego*; T. Nowacki, *Zygmunt Mysłakowski — współtwórca pedagogiki naukowej. W setną rocznicę urodzin (1896—1971)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1990, nr 2; L. Chmaj, *Prądy i kierunki w pedagogice XX wieku*, Warszawa 1963; D. Dyrnda, *Pedagogika drugiej Rzeczypospolitej, warunki, orientacje, kontrowersje*, Katowice 1987; W. Okoń, *Wizerunki sławnych pedagogów polskich*, Warszawa 1993.

³⁴ (red.) M. Przetacznik-Gierowska, A. Wszyńska *Stefan Szuman (1889—1989). W stulecie urodzin*, Kraków 1990; K. Ostrowska, *Stefan Szuman. W setną rocznicę urodzin profesora psychologii humanistycznej w Polsce*, Przegląd Psychologiczny 1989, nr 2; M. Przetacznik-Gierowska, *Profesor Stefan Szuman — nauczyciel i uczonec*, Psychologia Wychowania, 1989, nr 5; J. Pieter, *op. cit.*, W. Semkowicz, *Życie naukowe Krakowa, Życie nauki*, 1938, t. 23; W. Okoń, *ibidem*.

dowały odbicie w programie wykładów i seminariów. Tematyka dotyczyła istotnych dla dydaktyki zagadnień, jak: rozwój psychiczny ucznia, inteligencja, uczenie się, rozwój i funkcje systemu nerwowego, charakterologia. Szuman rozwijał badania eksperymentalne w szkołach i do tego celu przystosowywał ćwiczenia, na których studenci współuczestnicząc w badaniach, poznawali najnowsze techniki badań psychologicznych, jak: obserwacja, badania testowe i ich analiza, karty indywidualne ucznia itp.

Na dalsze rozbudowanie programu Studium wpłynęła propozycja władz ministerialnych uruchomienia od roku szkolnego 1928/29 dwuletniego kursu pedagogicznego, kształcącego nauczycieli przedmiotów pedagogicznych.³⁵ Dla rozwijania nowych zakładów nauczycielskich i przygotowywanej reformy ustroju szkolnictwa, władze ministerialne sięgnęły do doświadczeń byłego Państwowego Instytutu Pedagogicznego w Warszawie. Na kursy przyjmowani być mieli zarówno absolwenci uniwersytetu bezpośrednio po studiach, jak i delegowani przez kuratoria czynni nauczyciele szkół średnich, którzy zamierzali specjalizować się w przedmiotach pedagogicznych. Na okres studiów kursanci otrzymali urlopy płatne (stypendia) podlegające zwrotowi przez odpracowanie we wskazanej przez ministerstwo szkole.

Program studiów opracowali Z. Mysłakowski, W. Heinrich i Tadeusz Kupczyński, Kurator Okręgu Szkolnego Krakowskiego.³⁶ Program znacznie rozszerzał dotychczasową podstawę kształcenia pedagogicznego przez wprowadzenie na I-szym roku nauki elementów nauk biologicznych i socjologicznych, tj. wykładów i ćwiczeń (5 godz. tygodniowo) z socjologii wychowania i biologii ogólnej, zaś na II-im roku psychopatologii (4 godz. tygodniowo), pedagogiki dziecka trudnego, dydaktyki nauczania początkowego (po 3 godz. tygodniowo dla każdego przedmiotu) oraz metodyki nauczania przedmiotów pedagogicznych (historii wychowania, pedagogiki, dydaktyki, psychologii w połączeniu z wychowawczą). Pozostałe przedmioty nie różniły się od dotychczasowego programu Studium, były to: higiena szkolna, wychowanie fizyczne (po 3 godz. tygodniowo), organizacja szkolnictwa (5 godz. tygodniowo w III-cim trymestrze). Obowiązywały również hospitacje w szkołach i lekcje na próbę. Program kursu kończyły objęte przepisami o egzaminie magisterskim zaliczenia oraz praca magisterska. Absolwent uzyskiwał prawo nauczania przedmiotów pedagogicznych.

³⁵ Arch. UJ SII893: *Pismo MWRiOP z dnia 12 czerwca 1928 r. do Studium Pedagogicznego w Krakowie o potrzebie zorganizowania kursów dla nauczycieli przedmiotów pedagogicznych; Dwuletni Kurs Pedagogiczny przy Wydziale Filozoficznym UJ w Krakowie*, „Ruch Pedagogiczny”, 1928 nr 8.

³⁶ Arch. UJ SP48, *Organizacja Dwuletniego Kursu Pedagogicznego dla nauczycieli seminariów nauczycielskich*; E. S e m i l, *Rozwój systemu studiów nauczycielskich w odrodzonej Rzeczypospolitej w ciągu dziesięciolecia 1918–1928*, „Ruch Pedagogiczny” 1928, nr 10, R. D u t k o w a, *op. cit.*

Kursy w tej formie przetrwały do około 1934 r. – później, tj. od roku szkolnego 1935/36 nie figurowały w Spisie wykładów gdyż prawdopodobnie program został zunifikowany z programem Studium, a studenci przyjmowani byli na ogólnie przyjętych zasadach. Od 1938 r. program Studium został rozszerzony o wykłady z oświaty pozaszkolnej (3 godz. tygodniowo w semestrze).³⁷ Celem zapewnienia odpowiedniego rozwoju dyscyplinom pedagogicznym Rada Wydziału Filozoficznego na wniosek Studium Pedagogicznego wystąpiła do władz ministerialnych o zorganizowanie katedr: socjologii wychowania, historii pedagogiki, pedagogiki i dydaktyki pierwszych lat nauczania oraz psychopatologii. Inicjatywy te wskazywały na stopniowe przygotowania do przekształcenia Studium w Wydział lub samodzielny Instytut Pedagogiczny. W środowisku krakowskim idea ta była wciąż żywa. Jednakże żadna z tych propozycji nie weszła w życie.³⁸

W Uniwersytecie Poznańskim nauki pedagogiczne zostały potraktowane na równi z innymi dyscyplinami uniwersyteckimi i uwzględnione w projektowanym Wydziale Filozoficznym. Można przypuszczać, że wzorowano się tu na doświadczeniach uniwersytetów niemieckich gdzie pedagogika była jedną z wielu dyscyplin uniwersyteckich. Wśród zaproponowanych 21 katedr znalazły się również katedry: Pedagogiki i Psychologii Ogólnej. Datę powołania do życia Uniwersytetu Poznańskiego należy uznać za datę powstania obydwu katedr (30 stycznia 1919 r.).³⁹

Katedrę Pedagogiki organizował niemłody już Antoni Danysz z pochodzenia Wielkopolanin, wieloletni nauczyciel szkół średnich i były wykładowca pedagogiki w Uniwersytecie Lwowskim, a Katedrę Psychologii, Stefan Błachowski, wywodzący się również z naukowego środowiska lwowskiego. Zdaniem Józefa Pietera, S. Błachowski, w przeciwieństwie do swego mistrza K. Twardowskiego, będącego „półsercem filozofem” i „półsercem psychologiem”, należał do pierwszych profesjonalnych psychologów w polskich uniwersytetach.⁴⁰ Podobnie jak Twardowski, okazał się bardzo dobrym organizatorem. Przez umiejętne połączenie badań psychologii ogólnej i wychowawczej stworzył podstawy dla rozwoju nauk pedagogicznych i psychologicznych, czyniąc ośrodek poznański liczącym się partnerem z analogicznymi innymi katedrami uniwersyteckimi. Zorganizowana przez niego w 1919 r. Pracownia Psychologiczna, została po czterech latach przekształcona w Instytut. Był to jeden z najlepiej wyposażonych w aparaturę naukową uniwersyteckich instytutów psychologicznych.⁴¹ W trud-

³⁷ *Spis wykładów na rok szkol. 1938/39, Kraków 1938.*

³⁸ Arch. UJ SP.9., *Pismo dyr. W. Heinricha z dnia 6 czerwca 1936 r. do MWRiOP o potrzebach Studium.*

³⁹ A. Czubiński, *op. cit.*

⁴⁰ J. Pieter, *op. cit.*

⁴¹ B. Hornawski, *Życie i działalność prof. Stefana Błachowskiego*, „Przegląd Psychologiczny” 1963, nr 6.

nym dla pedagogiki okresie po zniesieniu katedry w 1933 r. Błachowski czuwał nad ciągłością rozwoju tej dyscypliny, w ramach Instytutu Psychologii. Wykształcił kilku znakomitych psychologów, którzy rozwijali w uniwersytetach nowe kierunki. Należy tu wymienić przede wszystkim Alfreda Dryjskiego, Stefana Szumana i Ludwika Jaxę-Bykowskiego, którzy wyhabilitowani w 1925 r. i 1927 r., specjalizowali się w psychologii podświadomości (A. Dryjski) i psychologii wychowania (S. Szuman i L. Bykowski). L. Bykowski wraz z Bolesławem Błażkiem ze Lwowa zaliczony został przez J. Pietera do pionierów psychologii wychowania w znaczeniu nauki o procesach psychicznych w wychowaniu i nauczaniu.⁴² Katedra Pedagogiczna organizowała się wolniej i właściwie nie zdążyła się w pełni ukształtować, zlikwidowana wraz z 10-ciomą innymi katedrami Uniwersytetu Poznańskiego decyzją władz ministerialnych w 1933 r., w ramach cięć budżetowych spowodowanych kryzysem gospodarczym. Dodajmy, iż w tym samym czasie „zwinęto” w innych szkołach akademickich łącznie 32 katedry.

Do 1924 r. katedrą kierował A. Danysz, a po jego odejściu na emeryturę — B. Nawroczyński z Warszawy, do czasu wyhabilitowania się L. Bykowskiego. W zorganizowaniu Katedry największe zasługi położyli A. Danysz i L. Bykowski. Stworzyli oni bibliotekę pedagogiczną — podstawowy warsztat badawczy. A. Danysz doprowadził do zgromadzenia zbiorów po dawnej Akademii pruskiej, które uzupełnił własnym księgozbiorem z historii wychowania, zaś L. Bykowski wzbogacił je zbiorami lwowskiego Muzeum Szkolnego, które jego staraniem zostało sprowadzone do Poznania.⁴³

A. Danysz był badaczem, który równolegle rozwijał dwie dziedziny: pedagogikę i historię wychowania. W pedagogice ogólnej reprezentował kierunek herbartowski i zyskał sobie opinię bardzo dobrego znawcy jego filozofii. Podręczniki Danysza „O wychowaniu” (1903 r.), „O kształceniu” (1908 r.) wyróżniały się rzetelnym warsztatem i wnikliwą analizą problemu; ostatnia pozycja była zalecaną lekturą dla przygotowujących się do egzaminu pedagogicznego. Najwięcej uwagi poświęcił dziejom szkolnictwa doby humanizmu. W przygotowaniu wykładów i zajęć praktycznych z pedagogiki i dydaktyki ogólnej oraz historii wychowania, trudność sprawiał brak dostatecznej ilości prac oryginalnych bądź ich tłumaczeń.⁴⁴ Rzutowało to też na dobór tematyki, np. na przełomie lat 1922/23 ograniczono się do czytania „Traktatu Elżbiety Rakuskiej” w przekładzie A. Danysza, „Ustaw KEN”, książki A. Danysza „O kształceniu” oraz w jego tłumaczeniu „Ogólnej pedagogiki” J. Herbarta. Na

⁴² J. Pieter, *op. cit.* Na marginesie warto zaznaczyć, że L. Bykowski prowadził również badania z dziedziny antropologii, lecz z bardzo słabymi wynikami.

⁴³ *Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok 1924/25 za rektoratu S. Dobrzyckiego*, Poznań 1929; [red.] Z. Grot, *Dzieje Uniwersytetu...*, *op. cit.*; L. Bykowski, *Instytut Pedagogiczny Wydziału Humanistycznego w Uniwersytecie Poznańskim*, „Nowa szkoła” 1947, nr 3–4.

⁴⁴ *Wymagania egzaminacyjne oraz podręczniki...*, *op. cit.*

seminariach sięgano również do bardziej aktualnych zagadnień, jak badanie inteligencji dzieci metodą B. Simona i A. Bineta, osobowości nauczyciela jako czynnika wychowawczego, budowa lekcji szkolnej, szkoła i wychowanie.⁴⁵ W ramach przygotowań do egzaminu nauczycielskiego zostały od 1924 r. wprowadzone wykłady (1 godz. w tygodniu) z organizacji szkolnictwa które powierzono Kuratorowi Okręgu Szkolnego w Poznaniu, Ignacemu Steinowi.

B. Nawroczyński podobnie jak A. Danysz prowadził równoległe wykłady i ćwiczenia z pedagogiki ogólnej, dydaktyki ogólnej i historii wychowania, wzbogacając tematykę o wyniki własnych badań. Na zajęciach dydaktycznych rozwijał temat zainteresowań jako problem pedagogiczny, teorię nauczania, tok i plan nauczania, omawiał poglądy pedagogiczne niektórych filozofów np. J. Locke'a, przedstawicieli pedagogiki kultury np. teoretyka wychowania moralnego Fryderyka W. Foerstera, założenia systemu manheimskiego.⁴⁶

Prowadzone przez A. Danysza i B. Nawroczyńskiego wykłady i ćwiczenia dotyczyły głównie teoretycznych zagadnień, co wynikało także z wykształcenia filozoficznego obydwu profesorów. Objęcie katedry przez L. Bykowskiego z wykształcenia przyrodnika, znacznie rozszerzyła problematykę wykładów i profil badawczy. Jak już wspomniano, L. Bykowski wcześniej interesował się psychologią wychowawczą i w tej dziedzinie rozwijał badania eksperymentalne. W ich wyniku powstały prace: „Z doświadczeń psychologicznych nad klasą pierwszą” (Lwów w 1914 r.), „Zasady pedagogiki doświadczalnej” (Lwów w 1920 r.), „Badania eksperymentalne nad znaczeniem współzawodnictwa” (Lwów w 1923 r.), znacznie później bo w 1935 r. wydał „Podręcznik do zajęć praktycznych w psychologii”. Z chwilą gdy przejął po B. Nawroczyńskim wykłady i ćwiczenia, które uzupełnił ćwiczeniami z metodyki przyrodoznawstwa, uruchomił również — zgodnie z własnym kierunkiem badań — specjalistyczne ćwiczenia z pedagogiki eksperymentalnej i pedagogii w wymiarze 2 godz. tygodniowo, uzupełnione pracami specjalnymi z tych dziedzin.

Od roku szk. 1928/29 wykłady z historii wychowania przejął Stanisław Tynec — uczeń Stanisława Kota, dobrze metodycznie przygotowany badacz o pedagogicznym doświadczeniu praktycznym.⁴⁷ Zainteresowania S. Tynca obejmowały renesans i oświecenie, które dominowały w wykładach (3 godz. tygodniowo), ćwiczeniach i seminarium (po 2 godz. tygodniowo). Ponadto od roku 1929/30 zostały uruchomione wykłady i ćwiczenia (po 2 godz. tygodniowo) obejmujące dzieje nauczania na tle rozwoju nauki i literatury pięknej, od czasów starożytnych do nowożytnych, które prowadził Stefan Frycz oraz wykłady i ćwiczenia (2 godz. tygodniowo) poświęcone dziejom wychowania przedszkolnego, a prowa-

⁴⁵ A. Danysz, *Studium Pedagogiczne Wyższe*, „Przegląd Pedagogiczny” 1922, z. 2.

⁴⁶ *Spis wykładów Uniwersytetu Poznańskiego w półroczu jesiennym 1919*, Poznań 1919.

⁴⁷ H. Barycz, *Stanisław Tynec jako historyk szkolnictwa i wychowania*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1964, nr 3.

dzony przez Ludwika Posadzego. Wykłady te sprzyjały znacznemu pogłębieniu zagadnień nauczania i wychowania. Od 1919 r. prowadzone były wykłady i ćwiczenia z higieny szkolnej przez Tadeusza Szulca i teorii wychowania fizycznego — Eugeniusza Piaseckiego, lekarza-higienisty, zasłużonego organizatora i projektodawcy uniwersyteckich studiów wychowania fizycznego oraz twórcy wychowania fizycznego jako dyscypliny uniwersyteckiej.⁴⁸ Zajęcia z metodyki nauczania poszczególnych przedmiotów powierzono doświadczonym nauczycielom szkół średnich.

Ważny dla studiów pedagogicznych program psychologii był bardzo dobrze opracowany. Jak już wspomniano, wykłady i ćwiczenia z psychologii ogólnej i wychowawczej prowadził S. Błachowski. Wykłady te w wymiarze po 4 godziny tygodniowo rozszerzał także o zagadnienia psychologii porównawczej. Istotne dla psychologii wychowania były wykłady psychotechniki (2 godz. tygodniowo) prowadzone przez A. Dryjskiego. Jego zainteresowania również psychoanalizą spowodowały uruchomienie cyklu wykładów poświęconych tej problematyce.

Podobnie jak w innych ośrodkach uniwersyteckich na przełomie lat 1928/29 Rada Wydziału Humanistycznego UP, opracowała projekty programów studiów pedagogicznych dla dwóch grup: zawodowo-pedagogicznej i przyszłych magistrów pedagogiki. Ogólnouniwersyteckie poszukiwania były niewątpliwie krokiem przygotowawczym do przyszłej reformy studiów pedagogicznych. Propozycje Uniwersytetu Poznańskiego zmierzały wyraźnie do utworzenia Studium Pedagogicznego.

Program zawodowo-pedagogiczny został tak opracowany, aby studenci mogli studiować przedmioty pedagogiczne równoległe z programem studiów ogólnopredmiotowych — bądź — w sposób skondensowany, po zakończeniu studiów (w formie rocznego kursu). Program kursu został rozłożony na 4 lata, zaś obowiązkową praktykę przewidziano na ostatnim 5-tym roku. Na 1-szym roku obowiązywało zaliczenie następujących przedmiotów filozoficznych: filozofii, historii filozofii, logiki wraz z metodologią połączoną z ćwiczeniami oraz psychologii ogólnej z ćwiczeniami. Na 2-gim roku program proponował studia nad dzieckiem tj. pedologię i psychologię wychowawczą oraz higienę szkolną. Rok 3-ci, przeznaczony był na wykłady i ćwiczenia z pedagogiki wraz z proseminarium, dydaktyki ogólnej, historii wychowania oraz organizację szkolnictwa. Rok 4-ty kontynuował program 3-ciego roku z uwzględnieniem metodyki nauczania wybranego przedmiotu (w miejsce organizacji szkolnictwa) oraz lektorat wymowy (nieobowiązujący).

Program dla przyszłych magistrów pedagogiki był rozszerzony o nowe dyscypliny (antropologię, socjologię wychowania, metodykę nauczania począt-

⁴⁸ Ogromny dorobek E. Piaseckiego i jego interesującą sylwetkę przedstawił w monografii Kazimierz Toporowicz: *Eugeniusz Piasecki (1872–1947), życie i dzieło*, Warszawa-Kraków 1988.

kowego i nauczania dorosłych). Na 1-szym roku dochodziły wykłady i ćwiczenia z pedagogii, psychologii wychowania, higieny ogólnej, antropologii; na 2-gim roku wykłady i ćwiczenia z pedagogiki i dydaktyki ogólnej, historii wychowania, higieny szkolnej oraz wykłady z organizacji szkolnictwa i prawodawstwa; na 3-cim roku nadal obowiązywały wykłady i ćwiczenia z pedagogiki ogólnej, socjologii wychowania, metodyki nauczania początkowego oraz zaliczenie cyklu wykładów i prac specjalnych. Ponadto student miał do wyboru dwa seminaria: pedagogiki lub historii wychowania; rok 4-ty program przeznaczył na metodykę nauczania przedmiotów pedagogicznych i przedmiotu pobocznego, nauczania dorosłych oraz wykłady i prace specjalne. Obowiązkową praktykę w szkole zaplanowano na 5-tym roku.

Powyższy program został zatwierdzony przez władze ministerialne dnia 5 września 1930 r. i wprowadzony do praktyki. Równocześnie Rada Wydziału Humanistycznego w porozumieniu z Radą Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego wszczęła starania o zorganizowanie Studium Pedagogicznego. Rozpoczęto prace przygotowawcze nad statutem przyszłego Studium i starania o przywrócenie Katedry Pedagogiki, niezbędnej dla prawidłowego rozwoju przyszłego studium.⁴⁹

Największym doświadczeniem w pedagogicznym kształceniu nauczycieli szkół średnich wyróżniała się Wolna Wszechnica Polska, będąca również inspirującym ośrodkiem w rozwijaniu studiów tego typu. Jako uczelnia nieakademicka WWP zajmowała się przede wszystkim zawodowym kształceniem. Od powstania Instytutu Pedagogicznego programu studiów ogólnopredmiotowych był połączony z kształceniem pedagogicznym. Czteroletni program studiów podzielony był na dwa cykle: pierwszy z nich stanowił wprowadzenie do studiów kierunkowych i obejmował również podstawy ogólne pedagogiki.⁵⁰ Na podstawę tę składały się: wykłady z anatomii układu nerwowego oraz anatomii i fizjologii człowieka (po 2 godz. tygodniowo dla każdego z przedmiotów, przy czym dla ostatniego z nich – przeznaczono 2 semestry), logiki, filozofii starożytnej i nowożytnej (po 2 godz. tygodniowo; zajęcia z logiki prowadzono przez 2 semestry), psychologii ogólnej (4 godz. tygodniowo wraz z ćwiczeniami w pracowni 3 godz. tygodniowo), pedagogiki wraz z seminarium (po 2 godz. tygodniowo) oraz higieny szkolnej (2 godz. tygodniowo). Po zaliczeniu w/w przedmiotów studenci podejmowali studia kierunkowe. Na każdym z kierunków studiów obowiązywał również program studiów pedagogicznych; obejmował on

⁴⁹ *Spis wykładów Uniwersytetu Poznańskiego na I, II, III trymestr w roku szk. 1929/30*, Poznań 1929; *Kronika Uniwersytetu Poznańskiego na rok 1956/57*, Poznań 1938; por. też: W. Knapowska, *Przygotowanie pedagogiczne kandydatów na nauczycieli historii w szkołach średnich*, Pamiętnik III Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie 12–20 X 1935.

⁵⁰ Przyszli nauczyciele kształcili się w pięciu grupach: językowo-literackiej, historycznej, filozoficzno-pedagogicznej, matematyczno-fizycznej, *Spis wykładów WWP – Instytut Pedagogiczny rok szk. 1918/19*, Warszawa 1918.

wykłady z filozofii (2 godz. tygodniowo w ciągu semestru), psychologii dziecka w tym samym wymiarze godzin, historii pedagogiki i historii szkolnictwa (po 2 godz. tygodniowo w ciągu 2-ch semestrów), pedagogiki eksperymentalnej (3 godz. tygodniowo w semestrze), dydaktyki ogólnej (1 godz. tygodniowo w ciągu 1-go semestru), organizacji szkolnictwa w Europie Zachodniej i Ameryce Północnej (2 godz. tygodniowo w 1-ym semestrze) oraz wychowania obywatelskiego (1 godz. tygodniowo w ciągu 1-go semestru). Ponadto organizowane było seminarium pedagogiczno-dydaktyczne.

Natomiast przyszli nauczyciele przedmiotów pedagogicznych tworzyli tzw. grupę filozoficzno-pedagogiczną. Program specjalistycznych studiów pedagogicznych był z konieczności znacznie bardziej uszczegółowiony, miał też odpowiednio rozbudowaną liczbę seminariów. Zwraça uwagę silniejsza podbudowa zagadnień filozoficznych: wykłady w wymiarze 2 godz. tygodniowo w ciągu semestru z filozofii współczesnej, z etyki i estetyki (po 3 godz. tygodniowo w ciągu 1-go semestru), cykl wykładów nt. „Teorie pedagogiczne od J. Locke’a do J.J. Rousseau (po 2 godz. tygodniowo w ciągu semestru) zakończone dwugodzinnym organizowanym w ciągu całego roku seminarium z filozofii. Wykłady z historii pedagogiki obejmowały również dzieje polskiej pedagogiki (4 godz. tygodniowo w 1-nym semestrze) wraz z 2-godzinnym seminarium. Wykłady z psychologii zostały ukierunkowane na zagadnienia woli i twórczości (po 2 godz. tygodniowo) uzupełnione 2-godzinnym seminarium w ciągu roku. Prowadzono również godzinny wykład (tygodniowo w semestrze) z psychologii dziecka anormalnego. Kontynuowane było seminarium pedagogiczno-dydaktyczne (2 godz. tygodniowo w ciągu semestru). Program kształcenia teoretycznego uzupełniony był praktycznymi ćwiczeniami w szkole, poprzedzone zajęciami z metodyki wybranego przedmiotu nauczania.

Poziom wykładów i ćwiczeń zapewniała odpowiednia obsada wykładowców. Filozofia była w rękach Ignacego Halperna (Myślickiego), kierownika Katedry Historii Filozofii. Jego zainteresowania obejmowały również nauki pedagogiczne. W Instytucie wykładał historię pedagogiki, ale w swoim dorobku pisarskim wyróżnił się przełożeniem na j. polski wykładów z pedagogiki J. Herbarta, którego wyjątki zostały wykorzystane przez S. Kota do II-go tomu „Źródeł do historii wychowania”, monografią o Janie Śniadeckim. Interesowały go również zagadnienia wychowania moralnego.⁵¹ Inny filozof, Władysław M. Kozłowski wykładał logikę i filozofię nowożytną — prowadził również seminarium z filozofii.⁵²

⁵¹ W dziedzinie pedagogiki rozwijał działalność nie tylko jako autor ale prelegent i organizator. Pracował też przez pewien czas jako redaktor „Biblioteki klasyków pedagogiki”, S. Rudnicki, *Ignacy Myślicki (1874–1915)*, Przegląd Filozoficzny 1935.

⁵² W. M. Kozłowski (1858–1935) był docentem w uniwersytetach w Genewie i Brukseli, potem profesorem w Uniwersytecie Poznańskim; zajmował się filozofią, historią, socjologią, botaniką, W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, Warszawa 1968, t. III.

Nauki psychologiczne wykładali Jakub Segał, wychowanek uniwersytetu würzburgskiego, pionier estetyki psychologicznej⁵³ oraz Aniela Szygówna, uczennica J. Dawida, znana przede wszystkim z oryginalnych badań nad zasobem umysłowym i rozwojem pojęć moralnych u dzieci, autorka wielu prac z dziedziny psychologii, kształcenia nauczycieli i dydaktyki. Szygówna wykladała psychologię dziecka, pedagogikę i dydaktykę ogólną nauczania elementarnego.⁵⁴ Wykłady z higieny szkolnej prowadziła współpracowniczka J. Joteyko w Instytucie Solvaya w Brukseli — medyczka Michalina Stefanowska.⁵⁵

Istnienie już wcześniej dobrze zorganizowanego kształcenia pedagogicznego uzasadniało podjęcie reformy studiów, celem stworzenia korzystniejszych warunków także dla rozwijania badań naukowych. Na przełomie lat 1919/29 senat uczelni w porozumieniu z władzami ministerialnymi doprowadził do przekształcenia Instytutu w Wydział Pedagogiczny, pierwszy tego typu w polskich uczelniach. Stopniowo zaczęły powstawać katedry, przy których były organizowane pracownie i seminaria. Oprócz Katedry Psychologii, przy której była zorganizowana przez J. Segałę Pracownia Psychologiczna, od 1934 r. kierowana przez A. Dryjskiego; istniejąca od 1920 r. Katedra Pedagogiki Eksperymentalnej i Katedra Psychologii Pedagogicznej, były kierowane przez J. Joteyko, zaś po jej śmierci w 1928 r. pierwszą z Katedr powierzono Lidii Karpińskiej-Woyczańskiej, drugą — Marii Lipskiej-Librachowej, która zajmowała się głównie problemem myślenia u dzieci oraz zależnością rozwoju umysłowego od warunków środowiskowych; była autorką pierwszego w Polsce podręcznika dydaktyki psychologii wychowania.⁵⁶ W latach 1922/23 powstała Katedra Pedagogiki, którą otrzymał Lucjan Zarzecki, były wykładowca matematyki w TKN (1905—1916) i w Państwowym Instytucie Pedagogicznym w Warszawie, rozwijający wszechstronną działalność pedagogiczną, o bogatym dorobku piśmienniczym z teorii nauczania i wychowania, metodyki nauczania, organizacji szkolnictwa i pedeutologii.⁵⁷ W 1925 r. kiedy jego aktywne życie przerwała śmierć, Katedrą kierował Antoni B. Dobrowolski, geofizyk, były

⁵³ W. Tatarkiewicz, *op. cit.*, J. Pieter, *Historia...*, *op. cit.*

⁵⁴ J. Pieter, *op. cit.*, tenże, *Słownik Psychologiczny*, Wrocław 1963; S. Michalski, *Działalność psychologiczna Anieli Szygówny*, Warszawa 1968; L. Chmaj, *Prądy i kierunki...*, *op. cit.*

⁵⁵ O. Lipkowski, *op. cit.*

⁵⁶ T. Małkiński, *Maria Lipska-Librachowa (1878—1955)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1978, nr 2; A. Pacholczykowa, *Librachowa z Lipskich Maria (1878—1955)*, PSB 1972, z. 73.

⁵⁷ Po 1908 r. był również nauczycielem matematyki w szkołach średnich, w 1917 r. organizował szkolnictwo Polskiej Macierzy Szkolnej, w 1919 r. był szefem Sekcji Pedagogicznej Ministerstwa Spraw Wojskowych a następnie dyrektorem Departamentu oświaty Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich, L. Chmaj, *op. cit.*, F. Filipowicz, *Myśl pedagogiczna Lucjana Zarzeckiego 1875—1925*, Wrocław 1971; tenże, *Lucjan Zarzecki (1875—1925)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1973, z.

podróżnik polarny, pedagog głoszący radykalne poglądy oświatowe, zwolennik powszechnej i obowiązkowej 10-letniej szkoły i reformy szkolnictwa wyższego, prowadzącej do wyselekcjonowania zdolnych jednostek do pracy twórczej.⁵⁸ W roku szk. 1925/26 powstała Katedra Organizacji Szkolnictwa, przy której zostało zorganizowane seminarium. Katedrą kierował Józef Lewicki, pedagog i historyk wychowania, poszukujący nowoczesnych form nauczania i organizacji szkolnictwa, badacz dziejów KEN.⁵⁹

Wyłonienie Wydziału Pedagogicznego sprzyjało reformie studiów pedagogicznych. W roku szkol. 1923/24 został wprowadzony projekt L. Zarzeckiego, polegający na zorganizowaniu wzorem Studium Pedagogicznego uniwersyteckiego Collegium Paedagogicum.⁶⁰ Było ono obowiązkowe dla studentów lub absolwentów innych wydziałów, którzy zamierzali obrać zawód nauczyciela. Program Collegium studenci mogli „przerabiać” równolegle z programem studiów kierunkowych. Obejmował on wykłady i ćwiczenia z logiki, psychologii ogólnej, psychologii dziecka, historii pedagogiki, higieny szkolnej i wychowania fizycznego. Uzyskanie zaliczeń z powyższych przedmiotów upoważniało do zapisania się na Wydział Pedagogiczny, celem kontynuowania rocznych studiów pedagogicznych z następującym programem: wykłady i seminaria z pedagogiki ogólnej, pedagogiki eksperymentalnej, historii pedagogiki oraz metodyki przedmiotu nauczania oraz z praktyką w szkole ćwiczeń. Uzyskanie zaliczeń było podstawą do otrzymania zaświadczenia o ukończeniu studiów pedagogicznych.

Natomiast przyszli nauczyciele przedmiotów pedagogicznych po ukończeniu studiów fakultatywnych wraz z Collegium Paedagogicum kontynuowali na Wydziale Pedagogicznym roczne studia zakończone pracą dyplomową z wybranej dziedziny pedagogiki (historii wychowania, pedagogiki ogólnej lub dydaktyki). Od roku szkol. 1931/32 studenci WWP mogli ubiegać się o stopień magistra nauk pedagogicznych w innych uniwersytetach.

Studia pedagogiczne zaczęły się rozwijać w uniwersytetach wraz z ich odbudową po 1918 r. Nie wszystkie uniwersytety miały sprecyzowany pogląd czy studia pedagogiczne winny być organizowane odrębnie czy w ramach dotychczasowych struktur. Uwidoczniło się to w dążeniu do skupienia nauk i studiów pedagogicznych w placówkach poza uniwersyteckich (np. powstanie Państwowego Instytutu Pedagogicznego w Warszawie), studium luźno związanym z Wydziałem Filozoficznym (np. UJ), czy też z oddzielnym Wydziałem Pedagogicznym (WWP). Jedynie organizujący się Uniwersytet Poznański włączył nauki pedagogiczne jako równorzędne do rodziny dyscyplin uniwersyteckich, a od 1926 r. także Uniwersytet Warszawski. Wydaje się, iż początkowe

⁵⁸ A.B. Dobrowolski, *Mój życiorys naukowy*, Wrocław 1958; S. Michalski, *A.B. Dobrowolski prekursor nowoczesnej edukacji*, Poznań 1984; W. Okoń, *op. cit.*

⁵⁹ K. Mrozowska, *Lewicki Józef (1883–1943)*, PSB 1972, z. 73.

⁶⁰ *Skład osobowy i spis wykładów WWP na rok 1923/24*, Warszawa 1923.

dystansowanie się części uniwersytetów od rozwijania studiów tego typu, miało swoje podłoże wyłącznie w usługowej funkcji pedagogiki; w stosunku do wykształcenia ogólnoprzedmiotowego dyscypliny pedagogiczne spełniały zadania podrzędne wobec kandydatów na nauczycieli szkół średnich i seminariów nauczycielskich; kształcenie pedagogiczne przebiegało niejako „obok” studiów kierunkowych – o magisterium pedagogiki, kandydaci na nauczycieli mogli się ubiegać po ukończeniu studiów uniwersyteckich. Wraz z umacnianiem się dyscyplin wspierających pedagogikę (psychologia wychowania, rozwojowa, historia wychowania, socjologia wychowania), doskonaliły się programy studiów zawodowych i specjalistycznych. Zaczęły się one wyłaniać z początkiem lat 30-tych.